

ZNANSTVENI PRINOSI ZAGREBAČKE SLAVISTIČKE ŠKOLE

POVIJEST HRVATSKOGA JEZIKA/KNJIŽEVNE PRAKSE SEDAMDESETIH

Zbornik radova 38. seminara Zagrebačke slavističke škole

SINTAKSA HRVATSKOGA JEZIKA/KNJIŽEVNOST I KULTURA OSAMDESETIH

Zbornik radova 39. seminara Zagrebačke slavističke škole

ur. K. Mićanović

(Zagreb, 2010. i 2011.)

Dubrovački susreti stranih i hrvatskih slavista pod okriljem Zagrebačke slavističke škole 2011. godine dogodili se po 40. put. U svakome je od tih proteklih ljeta seminar Zagrebačke slavističke škole nudio mnogo više od samog upoznavanja Grada i hrvatske kulturno-povijesne baštine. Nudio je, prije svega, upoznavanje s kroatističkom znanstvenom misli, s novostima u kroatistici i vodećim znanstvenicima u području jezikoslovlja i književne znanosti. U okviru Škole se, tradicionalno, organiziraju dva tematska ciklusa predavanja: jedan posvećen jezikoslovlju, a drugi književnoj znanosti. Na ovome ćemo mjestu prikazati dva posljednja zbornika radova seminara Zagrebačke slavističke škole, s naglaskom na jezikoslovnim ciklusima predavanja, koje je osmislio prof. dr. sc. Ivo Pranjković. Nastojat ćemo prikazati, iako znatno kraće, i teme obuhvaćene književnim ciklusima, koje je osmislio prof. dr. sc. Krešimir Bagić.

Teme 38. seminara Zagrebačke slavističke škole (održanog 2009. godine) bile su *Povijest hrvatskoga jezika* i *Književne*

prakse sedamdesetih, a teme 39. seminara (održanog 2010. godine) bile su *Sintaksa hrvatskoga jezika* te *Književnost i kultura osamdesetih*.

Jezikoslovni krug tema u zborniku radova s 38. seminara započinje pregledom tropismene i trojezične tradicije hrvatskoga srednjovjekovlja iz pera akademika Stjepana Damjanovića. Prvi zapisi hrvatskih imena – u kamenu i u knjigama – svjedoče i o problemima prilagodbe latiničnoga pisma hrvatskome fonološkom sustavu, koji će se nastaviti kroz čitavu povijest hrvatskoga jezika do u 19. stoljeće. Za bilježenje hrvatskoga jezika svaka je podesnije bilo glagoljičko pismo: prvi su tekstovi na hrvatskome jeziku nastali upravo na tome pismu, koje je prevladavalo od 11. do polovice 16. stoljeća, a dokumenti potvrđuju da je glagoljičkih tekstova bilo sigurno i u 10. stoljeću. Štoviše neki od najstarijih hrvatskih tekstova koji su pisani latinicom i ćirilicom zapravo su prepisani s još starijih glagoljičkih predložaka (naprimjer latinična hrvatska inkunabula *Lekcionar Bernardina*

Spličanina iz 1495. godine ima uzore u glagoljičkim tekstovima). Uz spominjanje glagoljičkoga *Misala po zakonu rimskoga dvora* iz 1483. godine, prve hrvatske inkunabule, S. Damjanović upozorava na simboliku datuma koji je u misalu naveden kao datum završetka tiska: 22. veljače slavi se blagdan Katedre sv. Petra. Taj se blagdan slavio na taj dan u Rimu još od 4. st. kao znak jedinstva Crkve sazidane na Apostolu kojega je, prema Matejevu evanđelju (16,18), sam Krist nazvao stijenom na kojoj će sagraditi svoju Crkvu. Odabirom upravo toga datuma glagoljaši su pokazali da su vjerni Rimskoj crkvi nasuprot mnogim optužbama da naginju herezi jer bogoslužje ne vrše na latinskom jeziku. Iako su glagoljaši sve do izuma tiska donekle uspijevali slijediti kretanja u pisanoj europskoj kulturi i iako činjenica da je prva hrvatska inkunabula tiskana samo 28 godina poslije Gutenbergova prvotiska Biblije pokazuje da su se glagoljaši brzo uključili i u tu novost, uskoro je postalo jasno da nedostaju materijalni i drugi uvjeti za praćenje takva ubrzana napretka.

Hrvatski je jezik u srednjem vijeku pisan i ćirilicom, između 11. i 18. stoljeća. Uz epigrafske spomenike, među kojima posebno mjesto svojim književnoumjetničkim izrazom imaju stećci, korpusu hrvatskih ćirilčnih tekstova pripadaju i liturgijski tekstovi povezani s Crkvom bosanskom. Ipak, ćirilčno pismo najviše se proširilo zahvaljujući bosanskim franjevcima. Od 14. stoljeća nadalje tekstovi na hrvatskom jeziku zapisuju se i latinicom, a od 16. stoljeća takvi će tekstovi prevladati nad glagoljičnima.

Jednako kao i raznolikošću pisama hrvatsko je srednjovjekovlje obilježeno

trima idiomima na kojima se odvija pismenost: latinskim, staroslavenskim i hrvatskim jezikom. Damjanović ističe da je staro(crkveno)slavenski jezik na hrvatskom prostoru imao status međunarodnog sredstva priopćavanja kao i latinski jezik, no budući da su govornici obično skloni više opažati sličnosti, a zanemarivati razlike kad je neki književni jezik blizak njihovu govoru, moguće je pretpostaviti da je srednjovjekovni hrvatski slušatelj ili čitatelj doživljavao staroslavenski starijom stilizacijom vlastita književnog jezika. Hrvatska redakcija staroslavenskoga jezika, koju S. Damjanović naziva *hrvatskostaroslavenski jezik*, do kraja 13. stoljeća služila je kao književni jezik (rabila se ne samo u liturgijskim tekstovima, već i u pravnima i beletrističkim), a nakon toga vremena njezina je uporaba postupno sužavana na liturgiju (ulogu liturgijskoga jezika zadržat će do Drugoga vatikanskog koncila). *Brozičev brevijar* iz 1561. godine predstavlja kraj prirodnoga razvitka toga jezika – naime sljedeća glagoljska knjiga, poznata pod nazivom *Levakovičev misal*, izlazi tek 1631. godine. Odvijalo se to u posve novim okolnostima, nakon Brestovske unije 1596. godine kojom su ukrajinski grkokatolici priznali rimskoga papu kao vrhovnoga crkvenog poglavara i nakon što je Rim donio odluku o potrebi jedinstvene liturgijske knjige za sve slavenske katolike. Iako je na tome misalu radio hrvatski franjevac Rafael Levaković, završnu je redakciju načinio ukrajinski biskup Terlecki. Rusificiranim (“ukrajiniziranim”) jezikom misala nisu bili zadovoljni ni hrvatski glagoljaši ni puk, što je rezultiralo udaljavanjem od tradicije liturgijskoga slavenskoga jezika.

Nasuprot mahom liturgijskome hrvatskostaroslavenskom jeziku velikom je autorskom slobodom u određivanju udjela staroslavenskih i starohrvatskih jezičnih značajki obilježen idiom koji Damjanović naziva *hrvatsko-staroslavenskim*. On je prevladao u beletrističkim tekstovima, a u tome načinu i cilju miješanja jezičnih elemenata Damjanović prepoznaje uzor i za kasnije miješanje elemenata svih triju hrvatskih narječja s nakanom oblikovanja književnoga jezika koji će biti razumljiv na što širem terenu. S tim su ciljem glagoljaši uveli kajkavštinu u svoje tekstove: kajkavizme je moguće naći u nizu zborničkih i pravnih tekstova. Pravni glagoljčni tekstovi obiluju ponajprije čakavštinom, ali i kajkavštinom i štokavštinom – naime pravni tekstovi s bosanskoga tla, ističe Damjanović, najstarija su potvrda štokavske stilizacije hrvatskoga književnog jezika.

Tekst Anđele Francić naslovljen je *Hrvatski jezik u 17. i 18. stoljeću*. Autorica najprije daje kratak pregled pismenosti u 16. stoljeću koje se nadovezuje na tropismeno i trojezično hrvatsko srednjovjekovlje. Doba je to procvata hrvatske književnosti (Marulić, Lucić, Hektorović, Ranjina, Držić, Zoranić...), ali i velikih seoba koje su izmijenile dijalektnu sliku hrvatskoga prostora. Stvorena su dva kompleksa pismenosti: sjeverozapadni (kajkavsko-sjevernočakavski) i jugoistočni ili štokavsko-južnočakavski. Unatoč teškim prilikama komunikacija među tim kompleksima nikad nije prestala. U 16. stoljeću riješeno je pitanje općehrvatskog pisma – latinica je najrasprostranjenija, međutim pitanje narječne osnove budućega općehrvatskog standarda prenijet će se u sljedeće stoljeće.

U 17. i prvoj polovici 18. stoljeća djeluje katolička obnova, Turci se postupno povlače iz Slavonije i dijela Dalmacije. U jugoistočnom kompleksu s vremenom se gase čakavština i nenovoštokavština, a prevladava novoštokavština, koja će postati temeljno narječje pismenosti jugoistočnoga kompleksa, iako će i dalje postojati ikavski književnojezični izraz. Štokavskom ikavicom pišu slavonski književnici, nakon što su oslobođenjem od Turaka u Slavoniji stvoreni uvjeti za književni rad. Vrlo plodnu književnu djelatnost razvijaju bosanski franjevci koji djeluju kao poveznica između Dalmacije te Slavonije i južne Ugarske u 17. stoljeću. U sjeverozapadnoj Hrvatskoj rabi se književni jezik na kajkavskoj osnovici. Jezični priručnici toga doba namijenjeni su mahom praktičnoj primjeni (učenje stranih jezika, učenje hrvatskoga kao stranog jezika za misionare i strane činovnike). Pišu se gramatike i rječnici te predlaže latinična grafija prilagođena fonološkome sustavu hrvatskoga jezika. Početkom razvoja općehrvatskoga jezičnog standarda može se smatrati sredina 18. stoljeća jer tada novoštokavština postaje osnovicom književnoga jezika čitavoga nekajkavskog hrvatskog područja (u sljedećem stoljeću i kajkavaca). Autorica donosi popis jezikoslovnih djela iz opisanoga razdoblja i prikaz onih koja su tiskana.

Hrvatski jezik u 19. stoljeću tema je koju predstavlja Ivo Pranjković. Polazi od važnijih jezikoslovnih djela u 19. stoljeću, prikazuje gramatike i rječnike, ali i pojedine rasprave i članke koji su svojedobno bili vrlo utjecajni. Autor dijeli 19. stoljeće u tri jezikoslovna razdoblja: prvo razdoblje obuhvaća prva tri desetljeća 19. st., drugo traje od tridesetih do pedesetih go-

dina, a treće od pedesetih do kraja stoljeća. Prvo razdoblje nastavlja se na zbivanja i tendencije iz 18. stoljeća. Drugo razdoblje obilježeno je ilirskim pokretom, a treće karakteriziraju sukobi pojedinih filoloških škola. Prvo razdoblje (predilirsko) izravni je nastavak na 18. st., prevladava ikavica ili ikavsko-jekavsko dvojstvo, zadržava se i slavonska grafija. Ta je grafija još u 18. st. predstavljala kompromis između sjevera i juga, stoga grafijska podvojenost početkom 19. st. nije više između sjeverne i južne zone, nego zapravo između štokavskoga i kajkavskoga književnog jezika. Drugo je razdoblje (ilirski pokret) ponajviše obilježeno rješavanjem grafijskih pitanja, što će završiti napsljetku široko prihvaćenom grafijskom reformom. Posebno se ističu i nastojanja iliraca da hrvatski jezik postane "diplomatički" tj. službeni, odnosno da uđe u visoko školstvo, što je započelo 1832. predavanjima Matije Smodeka na hrvatskom jeziku na ondašnjoj Akademiji. Treće razdoblje obilježeno je borbom filoloških škola: zagrebačke filološke škole koja u osnovi slijedi jezičnu i grafijsku koncepciju iliraca, riječke filološke škole te zardarskoga jezično-književnoga kruga okupljenoga oko časopisa "Zora dalmatinska". Od osamdesetih godina nadalje borbi se priključuju i tzv. hrvatski vukovci.

Standardizacijske procese u 20. stoljeću analizira Lada Badurina. Autorica iznosi tri polazišta s kojih pristupa opisu toga razdoblja: prvo je polazište misao o stalnosti jezičnog razvoja te neprekinutosti i neprekidivosti procesa jezične standardizacije, drugo je identificiranje svojevrsnog postupka restandardizacije hrvatskoga standardnog jezika koja je započela u posljednjem desetljeću 19. stoljeća i

ostvarila se u 20. stoljeću, a treće je polazište pristup standardnom jeziku kao sociolingvističkoj činjenici kroz suodnos standardnog jezika i vladajuće (državne) politike u tome stoljeću. Gotovo cijelu prvu polovicu stoljeća obilježila je filološka škola hrvatskih vukovaca i njihova je standardnojezična koncepcija, naglašava autorica, ugrađena i u suvremeni hrvatski standardni jezik. U 20. stoljeću više nije aktualno pitanje odabira organske osnove, već kao najvažniji plod 20. stoljeća autorica ističe odabir tipa standardnog jezika (tj. odabir standardnojezične koncepcije). Naglašava da je specifičnost standardizacije hrvatskoga jezika u tome što se, iako je zasnovana na vukovskom modelu, ne odriče ni svojih različitih organskih sustava (čakavskoga, kajkavskoga i štokavskoga), ni bogate hrvatske književnojezične tradicije (u kojoj se njegovao pristup gradnji književnoga jezika kao konstrukta koji je znatnije udaljen od svojega organskog uzora ili svojih organskih uzora).

Autorica drži da su na standardizaciju hrvatskoga jezika djelovale tri značajke. Prva je da se hrvatski jezik standardizirao oko vukovske koncepcijske okosnice, ali se pritom neprestano odvijaju i propitivanja primjerenosti vukovskoga filološkog programa hrvatskome jeziku. Druga je značajka potreba suprotstavljanja hrvatskoga standardnog jezika srpskome standardnom jeziku – hrvatski jezik stavljan je u relacije sa srpskim jezikom, koje su se kretale od minoriziranja jezičnih razlika do tendencije nametanja srpskih jezičnih značajki govornicima hrvatskoga jezika. Autorica naglašava da je to pogodovalo razvoju hrvatskih jezičnih kompleksa, nesigurnosti u sluzenju jezikom, a povreme-

no je to rezultiralo i zastupanjem nekih neracionalnih normativnih rješenja i neopravdanih preporuka. Treća je važna sastavnica hrvatska jezična samobitnost: nasuprot jugoslavenskim unitarističkim težnjama postoji svijest o hrvatskim jezičnim posebnostima koje čine tri hrvatska sustava (čakavski, kajkavski i štokavski) te povijesne hrvatske književnojezične prakse i filološki programi. U toj trećoj sastavnici autorica vidi dobar i poželjan korektiv u konkretnim pitanjima vezanima uz standardizaciju hrvatskoga jezika.

Dvadeseto stoljeće u članku je predstavljeno kroz neke aspekte jezičnostandardizacijske djelatnosti. To su: hrvatska pravopisna norma u 20. stoljeću (kao najeksplicitnija jezična norma podliježe i političkome konsenzusu), neki tipovi rječnika (leksička je razina najotvorenija, s jedne strane opire se standardizaciji, a s druge je i pod njezinim pritiskom) te jezični savjetnici (dobar su pokazatelj najčešćih normativnih pitanja, ali i *vladajućih* jezičnih stavova).

Dvadeseto stoljeće autorica dijeli na: razdoblje do 1941. godine, razdoblje Drugoga svjetskog rata i Nezavisne Države Hrvatske, razdoblje nove Jugoslavije (1945–1990) te razdoblje nakon 1990. i osamostaljenja Republike Hrvatske. Prvo je razdoblje obilježeno jezičnim savjetništvom vukovskog tipa, koje je obilježeno štokavskim purizmom, ali se ipak ne postupa dokraja rigidno. Potkraj tridesetih godina 20. st. pojavljuju se prvi srpsko-hrvatski razlikovni rječnici, koji imaju savjetodavnu ulogu u smjeru davanja prednosti hrvatskoj pred srpskom riječju (J. Benešić, P. Guberina i K. Krstić). Doba Nezavisne Države Hrvatske uvodi direktivnu jezičnu politiku i predstavlja neus-

pio pokušaj radikalnog zaokreta u standardizaciji hrvatskoga jezika. Nakon početnog avnojskog stava jezične tolerancije, koja je potrajala do objavljivanja posljednjega Boranićeva pravopisa, uslijedila je unitarizacija – s ciljem ostvarivanja zamisli o zajedničkom “srpskohrvatskom” jeziku. Kraj šezdesetih godina donosi novu klimu u kojoj se budi hrvatski nacionalni pokret i političke će se revolucionarne misli opet odraziti i na jezikoslovnom planu. I politički prevrat u devedesetim godinama donio je duboko propitivanje hrvatskoga jezičnog standarda. Autorica zaključuje da je na kraju turbulentnog 20. stoljeća sociolingvistički i sociopolitički status hrvatskoga standardnog jezika bio razmjerno zadovoljavajući, a u novo stoljeće ušli smo s izgrađenim standardnim jezikom. Jesmo li u nj prenijeli i neke od starih problema, kao što se autorica zaključno pita, vrijeme će već pokazati.

Ivo Žanić započinje svoje izlaganje o *Hrvatskom jeziku danas: Od povijesne tro-narječnosti do trokuta standard – Zagreb – Dalmacija* napomenom da je nova politička situacija na prijelazu osamdesetih u devedesete godine 20. stoljeća, koja je donijela slom dotadašnjega političkog sustava, raspad dotadašnje savezne države i osamostaljenje Republike Hrvatske, očekivano utjecala i na jezičnu situaciju, prije svega na institucionaliziranu jezičnu politiku. Autor naglašava da zaokupljenost izvanjskim relacijama (koje su težile uspostavljanju jasne identitetske razlikovnosti hrvatskoga prema srpskome) ipak nije priječila da se razmotre i unutrašnja jezična pitanja. Autor daje pregled urbane kulturne scene u jezičnom smislu i jezika u javnom životu (u medijima, popularnoj

glazbi, spontanoj komunikacijskoj praksi). Regionalni identiteti danas izlaze iz okvira tradicionalne nomenklature i ime-
nuju se kao *splitski, dalmatinski, zagrebački*, a ne više kao *ikavski* ili npr. *kajkavski*. Elementi zagrebačkoga vernakulara vrše pritisak na aktualnu eksplicitnu normu (jezik medija i općenito javne komunikacije). Autor uočava teritorijalnu i terminološku modifikaciju tradicionalnog pojma tronarječnosti koja više ne slijedi nekadašnji trokut *čakavski – kajkavski – štokavski*, odnosno četverokut (dodavanjem *standarda*), već je on danas preinačen u trokut *standard – zagrebački vernakular – dalmatinski regiolekt*.

U 39. zborniku jezikoslovne teme okupljene su pod naslovom *Sintaksa hrvatskoga jezika*.

U okviru te teme Tatjana Pišković piše o *Posebnim vrstama sročnosti u hrvatskome jeziku promatranima iz perspektive roda*. U radu se polazi od teze da postoje elementi koji determiniraju (okidaju) sročnost, a to su riječi kojima je rod inherentna kategorija. Sročnost se definira kao sintaktički fenomen koji podrazumijeva “namještanje” gramatičkih morfema riječi kojima je rod selektivna kategorija prema riječima kojima je rod inherentna kategorija. Budući da je tema sročnosti u hrvatskome jezikoslovlju teorijski nedovoljno obrađena, autorica najprije predstavlja terminologiju kojom se služi i koju uglavnom zasniva na stranoj teorijskoj literaturi: “okidači sročnosti” nazivaju se *kontrolorima*, a riječi čiji je oblik uvjetovan sročnošću nazivaju se *metama*. Sintaktičko okruženje u kojem se pojavljuje sročnost (sintagma, rečenica, tekst) naziva se *domena sročnosti*, a obilježja na kojima se očituje sročnost (rod, broj, padež, lice) jesu *obilježja*

ili *kategorije sročnosti*. Autorica se posebno osvrće na mogućnost odabira dvaju sročnosnih obrazaca u domenama u kojima se pojavljuju kontrolori kolebljiva roda: hibridne i dvorodne imenice. Hibridne su imenice naprimjer *momčina, papa, mladoženja* (imaju stabilan referencijalni rod, u ovome slučaju to je muški, a pripadaju sklonidbenom tipu u kojem većina imenica znači bića suprotnoga spola, u ovome slučaju ženskog). Dvorodne imenice mogu se slagati i s metama muškoga i ženskoga roda (*kukavica, šepRTLja, ulizica, zanovijetalo, blebetalo*), što se u hrvatskoj normativnoj literaturi naziva kolebanjem između sročnosti po obliku i sročnosti po smislu. Autorica je u hrvatskome jeziku zamijetila semantički kontroliranu sročnost (riječ je o predikatnim kolebanjima u vezi s epicenima koji su nastali prijenosom značenja, npr. *zvijezda* ‘slavna osoba’ ili *model* ‘maneken’: *Poznat-i supermodel-0 [Heidi Klum] odlučil-a je s nama podijeliti svoje tajne vještine zavođenja*). Stabilnost gramatičkog roda epicena poljuljana je zbog pojave semantičkog slaganja s metama, što u konačnici znači da je moguća i promjena rodnog sustava hrvatskoga jezika od formalnoga preko miješanoga do semantičkoga.

Ivo Pranjković u članku *Red riječi* izlaganje o temi započinje podsjećanjem na relevantnost razlike između osnovnoga i obilježenoga reda riječi te ističe da je o tome sintaktičkom pitanju među prvima pisao Adolfo Veber Tkalčević u svojoj *Skladnji ilirskoga jezika* (u kojoj te tipove reda riječi naziva *naravno* i *umjetno porudanje*). U suvremenoj jezikoslovnoj misli razlikuju se tri tipa reda riječi: osnovni (gramatičko-semantički), aktualizirani (obilježeni) i automatizirani (obvezatni).

Pravila osnovnoga reda riječi odnose se na rečenicu izvan konteksta, a pravila aktualiziranoga reda riječi na kontekstualiziranu rečenicu, tj. iskaz. Promjene u osnovnome redu riječi uvjetovane obavijesnim ustrojstvom iskaza (međusobnim odnosom teme i reme) rezultiraju aktualiziranim redom riječi. Pravila automatiziranoga reda riječi odnose se na enklitike i proklitike (nije uvjetovan ni gramatički, ni semantički, već prozodijski). Autor zaključno naglašava da je u hrvatskome standardnom jeziku osnovni red riječi uvjetovan gramatički i semantički i uglavnom se ne razlikuje bitno od drugih jezika, no u aktualiziranome redu riječi prepoznaju se mnogobrojne mogućnosti zahvaljujući ponajprije obličnoj raznovrsnosti hrvatskoga jezika. Automatizirani red riječi vrlo je složen jer su pravila redosljedna zanaglasnica automatizirana, obvezatna i nepromjenjiva.

Zanemarenom temom *Pitanja u hrvatskome jeziku* bavi se Milan Mihaljević. Prije svega, ističe razliku između pitanja i upitne rečenice. Pitanje definira kao govorni čin kojim govornik želi što doznati, a upitna je rečenica posebna sintaktička konstrukcija. Jesno-niječna pitanja (kojima se pita vrijedi li *p* ili *ne-p*) dijele se na nulta (intonacijska) i čestična pitanja. Nulta pitanja nisu uvedena posebnom upitnom riječi ili česticom, mogu biti bez inverzije ili s inverzijom i tipična su za razgovorni jezik. U standardnojezičnoj uporabi očekivano se rabe čestična pitanja. Autor napominje da o toj vrsti pitanja u hrvatskim gramatikama ima najviše podataka: ona mogu biti uvedena česticama *li*, *da*, *zar*, *je li*, *da li* (autor dodaje opasku da toj složenoj čestici nema mjesta u biranijem stilu i da se često smatra srbi-

zmom), *zar da*. Dopunska pitanja, o kojima hrvatske gramatike ne govore, ona su kod kojih se upitni dio pojavljuje na kraju strukture i kao odgovor na ta pitanja očekuje se samo potvrda propozicije izrečene u prvome dijelu (najčešće dopune su *je l' da* i *zar ne*). Posebnim (zamjeničnim) pitanjima ne pita se je li cijela rečenica istinita ili nije, već se to pita samo za jedan njezin dio. Uvedena su posebnim upitnim riječima (obično zamjeničkog podrijetla), a surečenica koja slijedi iza te riječi nije potpuna, već sadrži jedno ili više praznih mjesta. Alternativna pitanja hrvatske gramatike također zanemaruju. Na njih nije moguće odgovoriti potvrdno ili niječno – to nisu otvorena pitanja koja treba dopuniti – u njima se navode mogući odgovori i od slušatelja se očekuje da se odluči za jedan od njih. Zanemarena su i ječna (eho) pitanja, kojima se od sugovornika traži ponavljanje. Upitna zamjenica kod takvih pitanja ostaje *in situ*, a rečenični je naglasak na upitnoj zamjenici. Autor navodi i neke naznake pragmatike pitanja – prema ilokucijskoj snazi pitanja se dijele na: obavijesna, retorička, pokorna ili upravljačka (moćna).

Rad Lade Badurine *Od sintakse prema suprasintaksi i dalje* bavi se uzrocima i razlozima nezainteresiranosti tradicionalne gramatike za tekst. Autorica razloge takva stava vidi, prije svega, u samome tekstu, tj. njegovoj složenoj strukturi i slojevitoj naravi. Naime gramatika se bavi opisom (i propisom) gramatičkih modela, a tekst je u tome smislu vrlo komplicirano opisati. Gramatika čak i ne može dati odgovor na pitanje po čemu je neka struktura tekst i što je to tekst. Drugi je razlog činjenica da su suvremeni gramatički opisi uglavnom zasnovani na strukturalistič-

kim postavkama, a za taj je pravac poznato da su njegovi sljedbenici svojim predmetom proučavanja odredili jezik, a ne govor. U takvim uvjetima gramatički opis završavao je, očekivano, s rečenicom. Ipak, uobičajene sintaktičke analize primjećivale su da postoje dijelovi rečenice koji ne pripadaju rečeničnome ustrojstvu (no istodobno nisu mogle dati odgovor čemu pripadaju), da problem neobilježena i obilježena reda riječi nije moguće objasniti s rečenične razine, a metodologiji tradicionalne sintakse uvelike je izmicalo i samo određenje gdje rečenica počinje, a gdje završava. Autorica izdvaja tri teorijsko-metodološka koncepta koji uzimaju u obzir činjenicu da je jezik i sredstvo komunikacije: to su aktualna sintaksa, razvijena u praškom lingvističkom krugu, sistemska funkcionalna teorija i funkcionalna gramatika M. A. K. Hallidaya te gramatika (lingvistika/teorija) teksta. Ishod traganja za novim teorijama, koje je (traganje) pokrenuto na ograničenjima tradicionalne sintakse, bio je – autoričnim riječima – izlazak teksta iz “zone *sljepe pjege* jezikoslovnih istraživanja” i u tome je njegova najveća vrijednost.

U uvodu svojega teksta o *Akademskome diskursu i moći* Marina Katnić-Bakaršić napominje da se taj diskursni tip sve više širi, da se pojavljuju njegovi novi žanrovi koji ulaze u interakciju s drugim diskursnim tipovima i da je područje znanosti zahvaćeno tržišnim načinom funkcioniranja. Akademski je diskurs tradicionalno promatran kao skroman u svojim verbalnim resursima i zbog toga ne pretjerano zanimljiv, no u posljednje vrijeme raste zanimanje za njegovu retoriku zbog odnosa moći u njemu. Autorica nadalje

objašnjava razliku između diskursne analize (opisuje usmeni ili pisani diskurs) i kritičke diskursne analize (njezin je cilj pokazati kako tekstovi funkcioniraju u specifičnim socijalnim i kulturnim praksama, kako je diskurs oblikovan odnosima moći). Akademski je diskurs moguće podijeliti na znanstveno-akademski diskurs u užem smislu (jezična komunikacija unutar znanstvene zajednice) i instruktivni diskurs (diskurs poučavanja), a autorica uz to ističe i niz točaka u kojima se akademski diskurs preklapa s drugim tipovima diskursa (npr. akademski diskurs preklapa se s administrativnim stilom u situaciji prijave projekta ili izvješća o realizaciji projekta; preklapa se s retoričkim diskursom u situaciji predstavljanja knjige; s reklamnim diskursom u situacijama najave knjige ili čak i pisanja nekih prikaza; s publicističkim diskursom na javnim predavanjima i u popularnim tekstovima; te s razgovornim diskursom kada članovi akademske zajednice razgovaraju u manje formalnim situacijama).

Da bi neki diskurs bio moćan, obično je nužna njegova mistifikacija. Akademski zajednica posjeduje znanje, a to u poststrukturalističkoj interpretaciji znači i moć. Unutar te zajednice odnosi moći određeni su strogom hijerarhiziranošću među članovima zajednice, ali i problemom nerazumijevanja akademskoga jezika kod studenata. Prema Beaugrandeu, akademski svijet gradi snažne barijere između sebe i ostalih, jednako kao i unutar svoje zajednice pomoću titula i zvanja.

Autorica ističe da postoji nekoliko mitova o akademskome diskursu: mit o objektivnosti znanstvenika, mit o neutralnosti jezičnih sredstava te mit o odsutnosti emocionalno-ekspresivnih sred-

stava. Zaključuje da taj diskurs nipošto nije neutralan, bezličan, objektivan, imun na ideologiju i retoriku. Važno je, autoričnim riječima: ... *osvijestiti ovaj "podvodni tok" akademskoga diskursa, njegovu kompleksnu prirodu, i pokušati njegovu retoriku koristiti u etički ispravne svrhe.*

Iako nam je ovdje cilj bio prikazati samo jezikoslovnu tematiku na seminarima Zagrebačke slavističke škole, vrijedi barem ukratko navesti jednako tako važne tekstove u dijelu zbornika koji je posvećen proučavanju književnosti. Na posljednjim četirima seminarima Zagrebačke slavističke škole književne su teme bile posvećene pojedinim razdobljima druge polovice 20. stoljeća: na 36. seminaru tema su bile pedesete godine, na 37. šezdesete, na 38. sedamdesete i na 39. osamdesete godine.

Dakle poglavlje u 38. zborniku, naslovljeno *Književne prakse sedamdesetih*, otvara *Uvod u sedamdesete* Krešimira Bağića. Iscrpan i obuhvatan prikaz konteksta hrvatske književnosti toga vremena, koji je snažno obilježen političkim, umjetničkim, kulturnim i supkulturnim momentima, autor završava zaključkom da se književne prakse kreću između modernističkog elitizma i postmodernističke otvorenosti različitim tipovima diskursa, a umjesto kao posvećena i proročka djelatnost, književnost se shvaća kao prostor igre.

Kamo su bježali hrvatski prozaici 1970-ih? zapitao se u naslovu svojega teksta Milovan Tatarin analizirajući priču *Sve je sve* Pavla Pavličića, objavljenu 1975. godine. Tatarinovo čitanje te priče otkriva da su u njoj sučeljeni svijet književnosti (predstavljen stihom i metaforikom, kroz

citare iz djela starih hrvatskih pjesnika) i svijet zbilje (predstavljen proznim izrazom i prirodnim ograničenjima). Autor zaključuje kako se Pavličić tom svojom pričom nije odlučio na zagovaranje eskapizma, već je literarno tematizirao tada aktualno pitanje odnosa književnosti i zbilje.

Tvrtko Vuković u tekstu *Zamukli majstorov glas* progovara o hrvatskim pjesničkim poetikama sedamdesetih godina 20. stoljeća. Naime u to se vrijeme u hrvatskoj lirici događa korjenit zaokret: riječ je o posve novoj logici razumijevanja i stvaranja književnosti. Takozvana pitanjaška pjesnička poetika donosi novi oblik odnosa između jezika i stvarnosti (stvarnost jest jezik, a u jeziku su sve vrijednosti ravnopravne).

Sedamdesete su godine 20. stoljeća u svakom pogledu olovna vremena, pa priklanjanje komedigrfskim žanrovima može izgledati kao eskapistički potez, upozorava Lada Čale Feldman u tekstu *Humor, ironija, parodija i travestija u hrvatskoj drami sedamdesetih*. Ipak, hrvatske komedije toga vremena smještene su u policijsku državu, ralje primitivnih birokrata, političke utopije i sl., a uprizoruju šale na račun tih simboličkih institucija na način da izruguju njihovu nemoć da ovladaju tumačenjem svijeta, no pritom one nisu puko izrugivanje "teatralizmu" politike, tj. njihova se subverzivnost, zaključuje autorica, ne može ograničiti samo na antikomunističku poruku i porugu.

Zaključni tekst u nizu tekstova koji oslikavaju kulturu sedamdesetih esej je Zvonka Makovića naslovljen *Postobjektivna umjetnost i umjetnost sedamdesetih*.

Poglavlje *Književnost i kultura osamdesetih* u 39. zborniku započinje tekstem Krešimira Bagića *Od Partije bez teksta do strasti razlike*. Autor opisuje i tumači kontekst u kojem su nastale i na koji su se referirale hrvatske književne prakse osamdesetih, a to čini zadržavajući se na prikazima dokumenta popularno zvanog *Bijela knjiga*, omladinskoga tiska i časopisa *Quorum*. Zaključuje da je književnost toga vremena razmjenjivala iskustva s drugim umjetničkim praksama (glazba, strip, fotografija, film itd.), a umjesto modernističke ekskluzivnosti promovirala je postmodernističku trpeljivost.

Tekst Tvrtka Vukovića *Melankolija, ulična heterotopija i jezik bez granica* analizira pjesništvo osamdesetih godina. Propitivanje odnosa između suvremenosti i prošlosti, visoke i popularne kulture, uloge autora i čitatelja u stvaranju književnih značenja i uopće otvaranje niza drugih pitanja autor vidi kao najvažniju značajku pjesništva toga vremena.

Milovan Tatarin vrlo iscrpno predstavlja *Quorum* pokazujući u čemu je za književno stvaralaštvo bio važan taj, kako ga je u naslovu nazvao, *časopis mladih za sve generacije čitatelja*. Posebnu vrijednost ima i autorovo osobno svjedočenje iz perspektive tadašnjega studenta i suradnika u časopisu koji je bio, prije svega, prilika mladim piscima da svojim tekstovima izađu u javnost, a objavljujući teorijske i kritičke tekstove utjecao je i na književnu proizvodnju.

O hrvatskom romanu u osamdesetima piše Maša Kolanović pod naslovom

Dekadentni socijalizam, prolog tranziciji. Premda bi se za većinu djela toga razdoblja moglo reći da korespondiraju s popularnom kulturom, autorica se u ovome tekstu osvrće na one romane kojima je prenošenje određenih tema, motiva, citata iz popularne kulture upravo bitna značajka, tj. koji snažno "dijalogiziraju" s popularnom kulturom u razdoblju "dekadentnog socijalizma".

O vizualnoj kulturi osamdesetih piše Feđa Vukić zamjećujući hibridni karakter kulture u Hrvatskoj, koja se nalazi između političko-ideologijskog Istoka i komercijalno-ideologijskog Zapada.

U 38. zborniku dva su izdvojena teksta, svaki u zasebnome poglavlju: književnom opusu Ive Vojnovića posvećen je tekst *Nepovoljna vremena za rađanje nacije* Lea Rafolta, koji se bavi otkrivanjem ideoloških supstrata Vojnovićeva dramskog stvaralaštva, a o spolnim zabranama u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnoj kulturi piše Milovan Tatarin pod naslovom *Uskraćeni užitak*. U 39. zborniku izdvojena je tema "Identitet" – o slaven-skom i romanskom elementu dalmatinskog i dubrovačkog identiteta piše Zdenka Janeković Römer.

Poglavlje *Kritička čitanja* donosi odabrane prikaze i potpune popise djela iz jezikoslovne i književne kroatistike tiskanih između dvaju seminara: u 38. zborniku jezikoslovni dio pripremila je Tanja Kuštović, a u 39. zborniku Ana Čavar, dok je Nikola Koščak pripremio književni dio u obama zbornicima.